

памяншаюць выдзеленне поту (фармалін, уратрапін) ці аказваюць дэзінфіцыруючае дзеянне.

ДЭЗАДАРАЦЫЯ, пазбаўленне ад непрыемнага паху цела чалавека, памяшканняў і хім. рэчываў з дапамогай спец. саставаў (*дэзадарантаў*). Дасягаецца вентыляцыяй памяшканняў, выкарыстаннем дэзадарантаў (у ветэрынарыі — торф, драўняны вугаль, марганцавакислы калій, фармалін, хлорная вапна, азон і інш.), свечасовай фіз. і хім. апрацоўкай адходаў і нечыстот. Да дэзадарантаў цела часта дабаўляюць касметычныя сродкі — ласьёны, крэмы, пасты і інш. Д. папярэдняе гігіенічная апрацоўка.

ДЭЗАКТЫВАЦЫЯ (ад дэз... + лац. *activus* дзейны, актыўны), выдаленне радыеактыўных рэчываў з паверхні розных аб'ектаў: плэбы, будынкаў і збудаванняў, зброі, тэхнікі, адзення, прадуктаў харчавання і інш.; адно з мерапрыемстваў па ліквідацыі наступстваў аварыі, звязаных з выкідамі радыеактыўных рэчываў або выкарыстаннем ядз. боепрыпасаў. Абясшкоджванне ад радыеактыўных рэчываў вадкіх і газападобных асяроддзяў наз. ачысткай. Вытворчая Д. ажыццяўляецца пры эксплуатацыі АЭС, у працэсе тэхнал. цыкла атрымання ядз. паліва, пры абыходжанні з радыеактыўнымі адходамі і зняцці АЭС з эксплуатацыі. Ступень забруджвання аб'ектаў вызначаецца *дазметрычнымі прыладамі*.

Д. ўключае сукупнасць аперацый з выкарыстаннем сродкаў па выдаленні радыеактыўных забруджванняў з аб'ектаў або ізаляцыі іх паверхняў. У залежнасці ад агульнага стану дэзактывуючага асяроддзя спосабы Д. падзяляюцца на вадкасныя, бязвадкасныя і камбінаваныя. Вадкасную Д. праводзяць струменем вадкі, дэзактыўуючымі рэчывамі, мышчам ці экстракцыяй; бязвадкасную Д. — струменем газу або паветра, пылаадсмоктваннем, зняццем забруджанага слоя, ізаляцыяй забруджанай паверхні; камбінаваную Д. — праціраннем шчоткамі ці аначкамі, апрацоўкай парай, пакрыццём паверхні спец. плёнкамі, якія хутка зацверджаюць. Д. мясцовасці праводзіцца заглябленнем забруджанага пласта грунту пры дапамозе глыбокага ўзвортвання. Пасля Чарнобыльскай катастрофы Д. ажыццяўлялася ў шырокіх маштабах на тэр. прамысл. пляцоўкі АЭС і ў населеных пунктах. У зонах радыеактыўнага забруджвання Д. праводзіцца дзярж. спецыялізаванымі прадпрыемствамі на найб. важных і сацыяльна-значных аб'ектах (школы і дашкольныя ўстановы, бальніцы, месцы адпачынку і масавага знаходжання людзей, прамысл. прадпрыемствы і інш.). Гл. таксама *Засячрога ад зброі масавага знішчэння*, *Засячрога супраць іанізавальнага выпрамянення*.

У.У.Скурат.

ДЭЗАМІ (Dezamy) Тэадор (4.3.1803, г. Люсон, Францыя — 24.7.1850), французскі камуніст-утапіст. Удзельнік Рэвалюцыі 1848, паслядоўнік Ф.Н.Бабефа. У 1830-я г. чл. бланкісцкага «Таварыства параў года». У 1848 заснаваў газ. «Les droits de l'homme. Tribune des

proletaires» («Правы чалавека. Трыбуна пралетарыяту»), дзе крытыкаваў капіталізм, прычыны прыгнёту прац. мас бацьку у прыватнай капіталіст. уласнасці, антаганізме класаў. Асн. праца «Кодэкс супольнасці» (1842), у якой выклаў свае погляды на асновы і арг-цыю будучага грамадства, заснаванага на супольнасці. Прапагандаваў ідэй камунізму, змагаўся супраць дробнамяшчанскага сацыялізму Л.А.Бланкі, ідэй хрысц. сацыялізму.

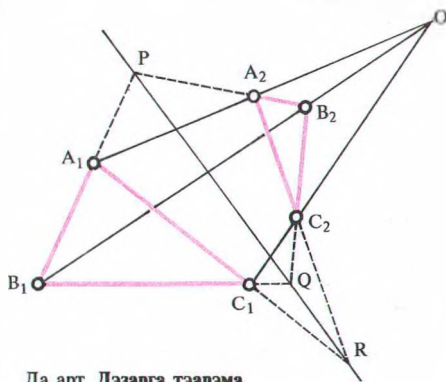
ДЭЗАМІНАЗЫ, ферменты класа *гідралаз*, якія каталізуюць гідроліз С—N-сувязі, адрозныя ад пептыднай. Пашираны ў прыродзе, многія удзельнічаюць ва ўтварэнні канчатковых прадуктаў азоцістага абмену. У выніку рэакцыі, што працякае з удзелам Д., утвараецца аміяк ці мачавіна, адбываецца распад кольцаў цыклічных амідзінаў.

ДЭЗАРГ (Desargues) Жэрап (2.3.1593, г. Ліён, Францыя — 8.10.1662; паходле інш. звестак 1591—1661), французскі матэматык, архітэктар і інжынер. Заснавальнік нарысоўнай і праектыўнай геаметрыі. Выкарыстоўваў перспектыўнае відарысаўтварэнне фігур. Увёў у геаметрыю паняцці бясконца аддаленых элементаў і палярнасці. Даказаў адну з асн. тэарэм праектыўнай геаметрыі (*Дэзарга тэарэма*). Адкрыў эпшыклоіду і выкарыстаў яе для прафілявання зубоў зубастых колаў.

Літ.: Вилейтнер Г. История математики от Декарта до середины XIX столетия: Пер. с нем. 2 изд. М., 1966.

ДЭЗАРГА ТЭАРЭМА, адна з асноўных тэарэм *праектыўнай геаметрыі*. Сцвярджае: калі адпаведныя стораны (ці іх прадаўжэнні) 2 трохвугольнікаў $A_1B_1C_1$ і $A_2B_2C_2$ перасякаюцца ў пунктах P, Q, R , размешчаных на адной прамой, то прамыя, якія злучаюць адпаведныя вяршыні трохвугольнікаў, перасякаюцца ў адным пункце O . Справядліва і адваротнае сцвярджанне: калі прамыя, якія злучаюць адпаведныя вяршыні 2 трохвугольнікаў, праходзяць праз адзін пункт O , то 3 пункты P, Q, R перасячэння адпаведных старон трохвугольнікаў ляжаць на адной прамой. Устаноўлена *Ж.Дэзаргам* (1648).

ДЭЗАРГАНІЗАЦЫЯ (ад дэз... + *арганізацыя*), парушэнне парадку, дысцыпліны, нармальнай дзейнасці ў якой-н.

Да арт. Дэзарга тэарэма.

справе, рабоце; беспарадак, разладжанасць, развал.

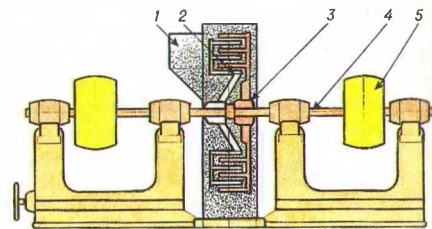
ДЭЗАРЫЕНТАЦЫЯ (ад дэз... + *арыентацыя*), 1) пазбаўленне правільнай арыентацыі, правільнага ўяўлення аб чым-н. (напр., часе і прасторы). 2) Увядзенне каго-н. у зман.

ДЭЗЕРЦІРСТВА (ад франц. *déserteur*), воінскае злачынства, якое заключаецца ў самавольным пакіданні вайск. часці або інш. падраздзялення з мэтай ухілення ад ваен. службы. Паводле заканадаўства Рэспублікі Беларусь Д. лічыцца таксама няўка ваеннаслужачага з той жа мэтай на службу пры назначэнні, пераводзе, з камандзіроўкі, водпуску або з лячэбнай установы. Адказнасць за Д. настае незалежна ад працягласці часу, на працягу якога ваеннаслужачы знаходзіўся па-за межамі часці ці месца службы. Д. караецца пазбаўленнем волі, у ваенны час — нават пакараннем смерцю.

ДЭЗІНВАЗІЯ (ад дэз... + *інвазія*), комплекс мерапрыемстваў па знішчэнні ў вонкавым асяроддзі зародкавых і лічынковых форм узбуджальнікаў інвазійных хвароб жывёл, чалавека і раслін. Аб'екты Д. — памяшканні, глеба, гной і інш. Ажыццяўляецца мех., фіз., хім. і біял. спосабамі.

ДЭЗІНСЕКЦЫЯ (ад дэз... + лац. *insectum* насякомае), комплекс ветэрынарна-сан. мерапрыемстваў па знішчэнні або зніжэнні колькасці шкодных членістаногіх (насякомых, кляшчоў і інш.). Метады Д.: мех. (сеткі, ліпкія стужкі, пасты, ачыстка ферм і тэрыторый), фіз. (уздзеянне высокіх і нізкіх тэмператур, гама-выпрамянення), хім. (*інсектыцыды*), біял. (выкарыстанне прыродных ворагаў членістаногіх — птушак, рыб, бактэрыяў, вірусаў, грыбоў). Выкарыстоўваюць супраць пераносчыкаў узбуджальнікаў інфекц. і інвазійных хвароб жывёл, чалавека і раслін, а таксама свіравых шкоднікаў.

ДЭЗІНТЭГРАТАР (ад дэз... + лац. *integer* цэлы), 1) машына для грубага здрабнення крохкіх малаабразіўных матэрыялаў (вугалю, гіпсу, серы, торфу, драўняны і інш.). Складаецца з двух ротаў, якія зманціраваны на асобных сувосевых валах і верціцца ў процілеглых напрамках. На дысках ротаў размешчаны па канцэнтрычных акружнас-

Дэзінтэгратар: 1 — загрузачны бункер; 2, 3 — ротары з пальцамі; 4 — вал; 5 — махавік.

цях 2—4 рады цыліндрычных пальцаў (білаў). Матэрыял паступае ў цэнтр. ч. рота, пры яго вярчэнні адкідваецца ад цэнтра і здрабняецца ўдарамі пальцаў.
2) Апарат для ачысткі прамысл. газу ад уважаных цвёрдых (пыл) або вадкіх часціц. Выкарыстоўваецца пераважна ў ломенных цехах.

ДЭЗІНФАРМАЦЫЯ (ад *дэз...* + *інфармацыя*), ілжывая, заведама няправільная інфармацыя; свядомае распаўсюджванне скажоных звестак, паведамленняў для дасягнення паліт., ваен. і інш. мэт, умяшчэння ў зман праціўніка, пабудоўлення правільнай арыентацыі людзей, тых або інш. сіл, арг-цый у бягучых падзеях паліт. жыцця (гл. таксама *Дэзарыентацыя*).

ДЭЗІНФЕКЦЫЙНАЯ СТАНЦЫЯ, санітарна-проціэпідэмічная ўстанова, якая ажыццяўляе сістэму мер па зніжэнні ўзбуджальнікаў інфекц. хвароб чалавека і жывёл. Праводзіць прафілактыч. і проціэпідэмічную *дэзінфекцыю*, эвакуацыю інфекц. хворых і падазроных на гэтых хваробах, сан. апрацоўку людзей, якія былі ў кантакце з інфекц. хворымі. Ажыццяўляе кантроль за станам *дэзінфекц. тэхнікі* і правядзеннем імподзённай *дэзінфекцыі* лячэбна-прафілакт. устаноў і інш. На Беларусі першая Д.с. адкрыта ў 1939 у Мінску. У 1997 дзейнічаюць 3 Д.с. Асн. структурныя аддзяленні Д.с.: эвакуацый інфекц. хворых і ачаговай *дэзінфекцыі*; камернай *дэзінфекцыі* і сан. апрацоўкі; прафілакт. *дэзінфекцыі*; лабараторыі.

ДЭЗІНФЕКЦЫЯ (ад *дэз...* + *інфекцыя*), спосабы поўнага ці выбіральнага зніжэння патагенных для чалавека і жывёл мікраарганізмаў на шляху перадачы ад крыніцы інфекцыі да здаровага арганізма. Робаць Д. хім. рэчывамі (*дэзінфектантамі*), фіз. (кіпячэнне, абпальванне, ультрафіялетавым і радыяцыйным выпрамяненнем і інш.) і біял. (бактэрыяфагі, фільтры) *дэзінфекцыйнымі* сродкамі. У ачагах інфекцыі (бальніцы, лэічачыя і грамадскія ўстановы) робяць прафілактычную Д., калі ёсць хворы ці бактэрыяносбіт — бягучую Д., пасля іх выдалення з памяшкання — заключную Д. У в е т э р ы н а р ы аб'ектамі Д. з'яўляюцца жывёлагадоўчыя памяшканні, прадметы догляду за жывёлай, інструм. сродкі для перавозкі жывёл і прадуктаў жывёльнага паходжання, месцы забою жывёл, перапрацоўкі і захавання прадуктаў жывёльнага паходжання, рыбагасп. вадаёмы, гной.

А.П.Красільнікаў.

ДЭЗІНФЛЯЦЫЯ, гл. *Дэфляцыя*.

ДЭЗОКСІКОРТЫКАСТЭРОН, картэксостэроідны гармон кары надшырачнікаў; прамежавы прадукт біясінтэзу кортыкастэрону і альдастэрону. Рагулюе водна-салавы абмен у арганізме. Утвараецца пераважна з прагестэрону. Прэпарат Д. (Д.-ацэтат) уводзяць у мышцы пры адысонавай хворобе, зніжэнні функцыі надшырачнікаў, гіпатазіі.

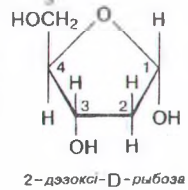
ДЭЗОКСЫРЫБАНУКЛЕАЗЫ, ДНК-азы, ферменты класа нуклеаз, якія каталізуюць расшчапленне фосфадэфірных сувязей у полінуклеатыдных ланцугах ДНК. Шырока прадстаўлены ў клетках жывёл, раслін і мікраарганізмаў. Уздзельнічаюць у рэгуляванні распаду і сінтэзу ДНК, аднаўленні структуры яе малекул праз выдаленне пашкоджаных участкаў. Уласцівасць Д. аднаўляць структуру малекул выкарыстоўваюць у генай інжынерыі праз выдаленні ці ўмяшчэнні ў малекулу ДНК патрэбнага гена.

ДЭЗОКСЫРЫБАНУКЛЕАРАТЭДЫ, бялкі, здольныя звязвацца з малекуламі ДНК праз утварэнне вадародных сувязей. Звязванне можа адбывацца па ўсёй даўжыні малекулы (гістонавыя бялкі) ці на працягу пэўных кароткіх яе паслядоўнасцей (сайт-спецыфічныя бялкі). Уздзельнічаюць у працэсах рэпліцыравання і счытвання інфармацыі з малекул ДНК, іх упакоўкі ў храмацін, згортвання малекул ДНК з утварэннем розных даменаў, у кантролі за транскрыпцыйнай генаў і інш. Кожнаму тыпу клетак жывых арганізмаў уласцівы пэўны набор Д. негістонавай прыроды, які ў сукупнасці вызначае характар экспрэсіі генаў.

ДЭЗОКСЫРЫБАНУКЛЕІНАВАЯ КІСЛАТА, ДНК, бялалімер, складзены з нуклеатыдаў, якія маюць у сваім саставе *дэзоксирыбозу*, необходимая састаўная частка жывой матэрыі. Спецыфіка бу-

довы ДНК абумоўлівае спадчынную перадачу прыкмет і уласцівасцей большасці арганізмаў і сінтэз спецыфічных кожнаму арганізму бялкоў. Малекулы ДНК усіх арганізмаў пабудаваны па адным тыпе. Паводле схемы, распрацаванай амер. вучоным Дж.Уотсанам і англ. Ф.Крыкам (1953), яны складаюцца з двух спіральна закручаных адзін вакол аднаго палімерных ланцугоў. Ланцугі пабудаваны з вял. колькасці нуклеатыдаў, якія маюць *дэзоксирыбозу*, злучаную з фосфарнай к-той і азоістай асновай (адэнінам, гуанінам, тымінам, цытазінам); спецыфічнасць нуклеатыдаў вызначаецца адной з 4 азоістых асноў. Розны нуклеатыдны склад і паслядоўнасць 4 азоістых асноў у малекуле ДНК вызначаюць разнастайнасць віду жывых арганізмаў. Пры размнажэнні арганізмаў, клетак адбываецца капіраванне (рэплікацыя) і перадача ДНК у даччыныя клеткі. Парушэнне паслядоўнасці нуклеатыдаў у ланцугу ДНК прыводзіць да спадчынных змен у арганізме — *мутацыі*.

ДЭЗОКСЫРЫБОЗА, моначукрыды пентозы з групы *дэзоксицукроў*. Пашырана ў прыродзе: у форме 2-дэзокси-D-рыбозы ўваходзіць у састаў нуклеатыдаў, нуклеатыдаў і полінуклеатыдных ланцугоў *дэзоксирыбануклеінавай кіслаты* (ДНК).

ДЭЗОКСИЦУКРЫ, моначукрыды, у малекулах якіх адна або некалькі гідраксылных груп замешчаны атамамі вадароду. Вядома каля 100 Д. Паводле хім. будовы падзяляюцца на *дэзоксиальдозы* (вельмі пашыраныя, напр., *дэзоксирыбоза*) і *дэзоксикетозы* (вядома некалькі, надзвычай пашыраны іх вытворныя, напр., *нейрамінавая кіслата* і *сіялаваыя кіслоты*). Большасць вытворных Д. маюць Д-форму, многія Д- і L-формы атрыманы сінтэтычна.

ДЭЗУРБАЊІЗМ (ад *дэз...* + *урбанізм*), кірунак у горадабудаўніцтве 20 ст., які азначае разгрупіроўку насельніцтва, зніжэнне ролі гарадоў аж да поўнага іх адмаўлення; супрацьлеглы *урбанізму*. Выкліканы канцэнтрацыйнай шкоднай вытв-сці ў буйных гарадах, парушанай экалогіяй, адарванасцю чалавека ад прыроды. Ідэі Д. ўвасобіліся ў палітыцы абмежавання росту вял. гарадоў і значэнні іх памераў, распрацоўцы гарадоў-садоў (Лечуарт, Англія, 1902—03; арх. Р.Аунін; комплекс Ла Мюэт у Дрансі каля Парыжа, 1930—34, арх. Э.Бадуэн, М.Лодс і інш.), гарадоў-спадарожнікаў.

Ідэі Д. ўзніклі ў утапістаў (Ш.Фур'е, Р.Оуэн і інш.), якія бачылі ідэал у малых пасяленнях. Распрацаваны ў кнізе Э.Хоўарда «Зайтра» (1898), увасобіліся ў работах Э.Саа-

Мадэль *дэзоксирыбануклеінавай кіслаты*.